

Úrkynjun samtímans

Menningarleg hnignun og afneitun á veruleika

Kári

17. nóvember 2025

Stutt greinargerð unnin í tengslum við menningarfræðilegt mat á samtímanum.

Efnisyfirlit

1	Inngangur	1
2	Menningarleg hnignun: skilgreining og einkenni	2
3	Fjölbreytileiki sem hula fyrir úrkynjun	3
3.1	Stefna sem leiðir til úrkynjunar	4
3.2	Þegar þjóð tapar fullveldi og tungumáli	4
4	Kyn og kynvitund: afneitun á líffræðilegum veruleika	5
4.1	Um „ranga sál“ og „rangan líkama“	5
5	Virðing fyrir lífinu og ófæddum börnum	7
5.1	Siðferðileg speglun: Að horfa á eigin börn	8
6	Söguleg fordæmi: Rómaveldi og Weimar-Þýskaland	9
6.1	Samfélagið í dag: frá rótum til ruglings	10
7	Leiðir til úrbóta	11
8	Niðurstaða	13

Kafli 1

Inngangur

Á síðustu áratugum hafa íbúar vestrænna samfélaga orðið vitni að djúpstæðum breytingum á siðferðislegum og menningarlegum grunngildum. Hugmyndir sem áður voru taldar óumdeilanlegar — eins og tvískipting kynja, virðing fyrir lífsrétti ófæddra barna og gildi hefðbundinna fjölskyldna — hafa víkið fyrir „hugmyndafræði“ sem margir telja úrkynjaða. Þessi ritgerð rýnir í einkenni menningarlegrar hnignunar í samtímanum, greinir rök fyrir því að samfélög séu að veikjast innanfrá, og skoðar söguleg fordæmi sem styðja þessa greiningu.

Kaflí 2

Menningarleg hnignun: skilgreining og einkenni

Menningarleg hnignun lýsir því þegar samfélag glatar siðferðilegum, menningarlegum og andlegum styrk sínum. Í greiningu Diplomatic Affairs er bent á að hnignun vestrænna samfélaga birtist í formi glataðra fjölskyldugilda, afneitunar á hefðbundnu siðferði og aukinnar einstaklingshyggju sem grafi undan samheldni og ábyrgð.¹

¹Diplomatic Affairs. „The Decadence of Western Society.“ 2023.

Kaflí 3

Fjölbreytileiki sem hula fyrir úrkynjun

Hugtakið *fjölbreytileiki* hefur á undanförunum árum þróast úr því að lýsa raunverulegri menningarlegri og félagslegri fjölbreytni yfir í að verða *hugmyndafræðilegt skjól* fyrir menningarlega afturför. Í stað þess að efla gæði menntunar, tungumáls og menningararfs, er hugtakið „fjölbreytileiki“ í vaxandi mæli notað til að réttlæta lækkanði kröfur, yfirborðskennða nálgun og brot á menningarlegri samfellu. Margs konar atriði má fella undir „fjölbreytileika“, t.d. vaxandi glæpaflóru á Íslandi, þar er mikill fjölbreytileiki. Hættuleg eiturlyf flæða inn í landið enda meðvituð ákvörðun stjórnvalda að gera sem minnst í þeim vanda. Fólkið í fílabEinsturnunum gerir almennt ekkert til að leysa vandamál nema vandamálin snúi beint að því sjálfu, þá er mögulega brugðist við. Sama fólk er hins vegar afar duglegt að búa til vandamál. Gott og nærtækt dæmi um það er skipulegt stjórnleysi á landamærunum, þar sem hver sem er getur vaðið inn í landið og hvorki spurt um eitt né neitt.

Þegar hugtakið „fjölbreytileiki“ er notað sem afsökun fyrir því að íslenskar bókmenntir víki úr skólakerfinu, að tungumálið verði fátæklegra og að menntun verði að aðlögun frekar en dýpt, þá er það ekki lengur dygð. Það verður að *táknmynd úrkynjunar* – þar sem hugtakið hylur raunverulegt niðurbrot á menningu, sjálfsmynd og hugsun.

Íslenskan, bókmenntaarfurinn og rökvísinn, sem mótað hafa þjóðarsálina, víkja fyrir markaðsdrifnu, aðgengilegu og hugmyndafræðilega samþykktu efni. Þannig verður „fjölbreytileiki“ að *hulu fyrir einhliða stefnu*, þar sem gagnrýni er stimpluð sem þröngsýni og skortur á umburðarlyndi, og þar sem menningarlegri dýpt er fórnað fyrir hugmyndalega samræmingu.

Ef fjölbreytileiki á að vera dygð, þá verður hann að byggjast á *gæðum, rökvísi og virðingu fyrir arfleifð*. Annars verður hann að tæki úrkynjunar – og það er sú vegferð sem við verðum að stöðva.

3.1 Stefna sem leiðir til úrkynjunar

Það er ekki tilviljun að gæði menntunar minnka, að tungumálið rýrnar og að þjóðarsjálfsmyndin leysist upp. Þetta eru afleiðingar markvissrar stefnu – hugmyndafræði sem hylur sig með orðum eins og *fjölbreytileika*, *umburðarlyndi* og *framförum*, en leiðir í raun til menningarlegrar úrkynjunar.

Stefnan birtist m.a. í því að bókmenntir og rökvísi víkja fyrir yfirborðskennndri aðlögun, að íslenskan missir dýpt og orðaforða, og að arfurinn gleymist. Í stað hans koma markaðsdrifin ták og innantóm slagorð. Stjórnskipanin verður óljós og veik, og lýðræðið verður að leikriti þar sem formið er til staðar en innihaldið er horfið. Þetta er ekki þróun – þetta er *vilji* ákveðinnar valdaklíku og sá vilji leiðir úrkynjun yfir þjóðina.

3.2 Þegar þjóð tapar fullveldi og tungumáli

Þegar þjóð hefur tapað fullveldi sínu og tungumáli, þá hefur hún í raun tapað sjálfri sér. Fullveldi er ekki aðeins stjórnmálalegt og lagalegt hugtak – það er menningarlegt og huglægt rými þar sem þjóðin skilgreinir sjálfa sig, hugsar á eigin forsendum og mótar framtíð sína. Tungumálið er ekki aðeins samskiptatæki – það er farvegur hugsunar, arfleifðar og sjálfsmyndar.

Þegar þessar grunnstoðir brotna, verða þjóðir háðar utanaðkomandi hugmyndum, orðræðu og stefnu. Fólk missir hæfileikann til að hugsa djúpt, til að móta eigin gildi og til að verja menningarlega arfleifð sína. Þjóðir verða að *markaðsdrifnu samfélagi án ramma*, þar sem úrkynjun verður ekki bara möguleg – heldur óhjákvæmileg.

Þetta er ekki spurning um fortíðarþrá – þetta er spurning um *lýðræðislega og menningarlega sjálfsbjargarviðleitni*. Þjóð sem vill lifa þarf að verja fullveldi sitt og tungumál sitt – annars verður hún að *hlutlausri einingu í hugmyndafræðilegu neti annarra*, þar sem hún hefur ekkert að segja og ekkert að verja.

Kaflí 4

Kyn og kynvitund: afneitun á líffræðilegum veruleika

Í klassískri líffræði eru kynin tvö: karl (XY) og kona (XX). Þessi tvískipting hefur verið grundvöllur læknisfræði og félagslegra stofnana í árhundruð, en í erfðafræði hefur hún verið formlega skilgreind frá upphafi 20. aldar. Hugmyndin um að kyn sé valkvætt eða byggt á sjálfsmynd einstaklingsins er nýleg og umdeild. Heritage Foundation bendir á að kynhugmyndafræði samtímans sé full af innri mótsögnum og afneiti líffræðilegum staðreyndum ²

4.1 Um „ranga sál“ og „rangan líkama“

Í umræðu samtímans um kynvitund og sjálfsmynd hefur komið fram hugmyndin um að einstaklingur geti „fæðst í röngum líkama“. Þessi hugmynd byggir á því að innri sjálfsmynd einstaklingsins — það sem sumir kalla „sál“ — sé í ósamræmi við líffræðilega verund hans. En ef slík afneitun á líkamanum er möguleg, er þá ekki líka hugsanlegt að einstaklingur telji sig vera með „ranga sál“?

Þessi spurning opnar fyrir djúpstæð heimspekileg álitamál: Ef sjálfsmyndin er algjörlega huglæg og óháð efnislegum veruleika, þá er í raun ekkert sem takmarkar hana. Maður gæti ímyndað sér að hann sé eldri eða yngri en hann er, af öðru kyni, af annarri tegund — eða jafnvel með „ranga sál“. Slík hugmyndafræði leiðir til þess að veruleikinn sjálfur verður afstæður, og að staðreyndir víkja fyrir tilfinningu.

Ef einstaklingur getur fæðst með „ranga sál og rangan líkama“, þá er í raun verið að afneita bæði

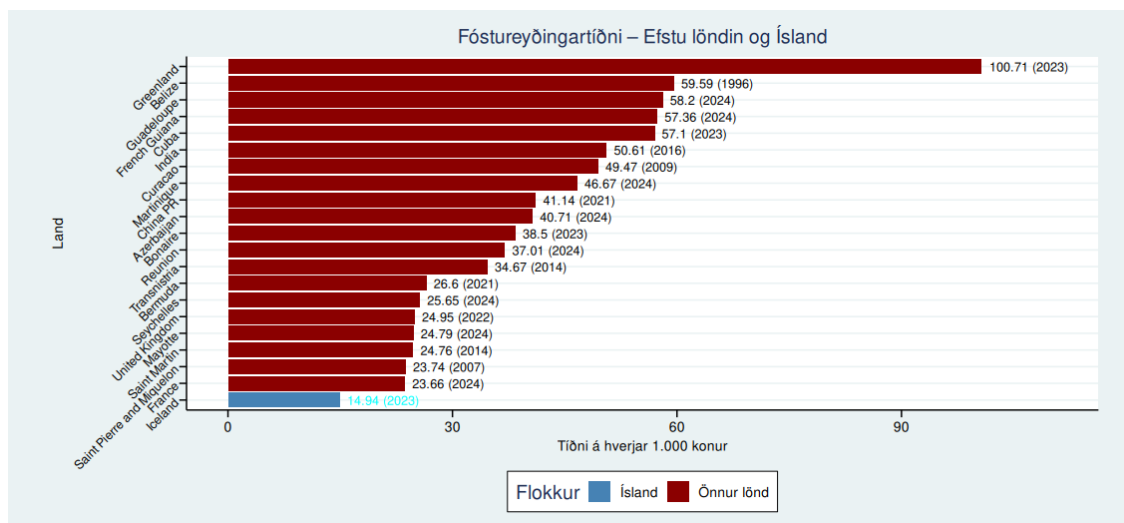
²Heritage Foundation. „Transgender Ideology Is Riddled With Contradictions.“ 2022.

efnislegum og andlegum veruleika. Þá er ekki lengur til nein náttúruleg röð, engin líffræðileg staðreynd, engin andleg heild — aðeins sjálfsmynd sem mótast af tilfinningu, menningu og hugmyndafræði. Slík afneitun á samræmi líkama og sálar er að mati margra merki um djúpa úrkynjun, þar sem mannleg reisin og náttúruleg röð eru leyst upp í huglægum glundroða.

Kafli 5

Virðing fyrir lífinu og ófæddum börnum

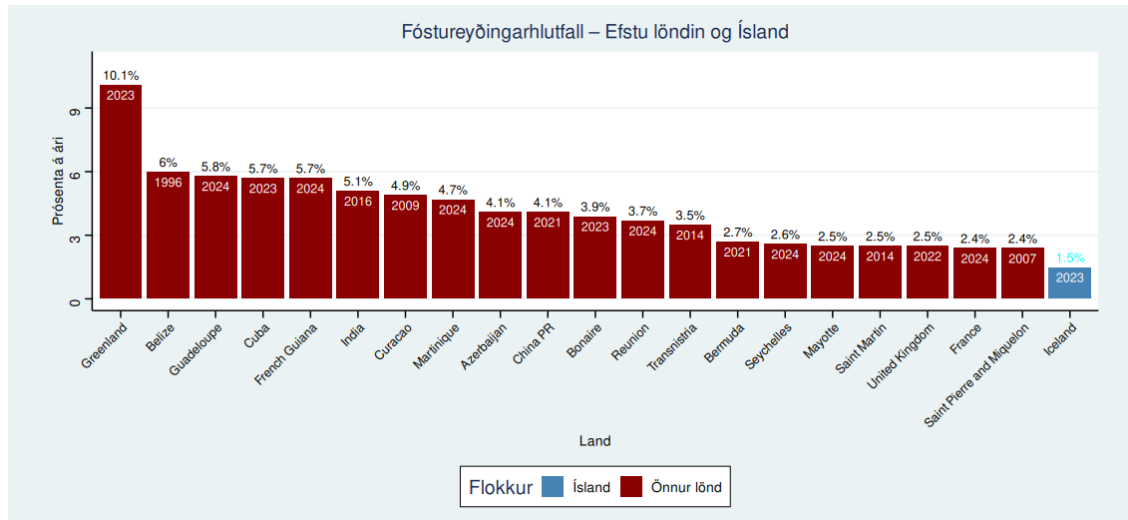
Í grein frá árinu 2020 er rætt um heimspekileg rök gegn fóstureyðingum. Greinin fjallar um heimspekilega afstöðu fjögurra fræðimanna sem telja að lífsréttur ófæddra sé grundvöllur siðferðislegra gilda.

Mynd 5.1: Fóstureyðingartíðni í 20 efstu löndum ásamt Íslandi. Tölur sýna tíðni á hverjar 1.000 konur á aldrinum 15–39, ásamt ártali gagna. Ísland er merkt sérstaklega með blárri súlu og cyan lituðum texta. Heimild: <https://www.johnstonsarchive.net/policy/abortion/wrjp336abrate.html>

Virðing fyrir lífsrétti ófæddra barna hefur verið hornsteinnur siðferðislegrar umræðu í mörgum trúarlegum og heimspekilegum hefðum. Í greiningu á heimspekilegum rökum gegn fóstureyðingum er bent á að lífið hefjist við getnað og að afneitun á því sé siðferðislega óverjanleg.³

³Conley, John J. S.J. „Four Pro-Life Philosophers Make the Case Against Abortion.“ *America Magazine*, 24. janúar 2020.

Mynd 5.2: Fóstureyðingarhlutfall í 20 efstu löndum ásamt Íslandi. Tölur sýna hlutfall fóstureyðinga meðal kvenna á aldrinum 15–39, ásamt ártali gagna. Ísland er merkt sérstaklega með blárri súlu. Heimild: <https://www.johnstonsarchive.net/policy/abortion/wrjp336abrate.html>

5.1 Siðferðileg speglun: Að horfa á eigin börn

Í umfjöllun um lífsrétt ófæddra barna er oft talað um „rétt kvenna til að ráða yfir eigin líkama“. En slíkt sjónarhorn ætti að vera sett í samhengi við raunverulegt líf og tilfinningalega reynslu. Foreldrar sem eiga börn ættu að staldra við og spyrja sig: *Hefði ég átt að binda enda á líf barna minna fyrir fæðingu? Hefði ég átt að koma í veg fyrir að þau næðu að þroskast?*

Slíkum spurningum er ekki varpað fram til þess að vekja sektarkennd – heldur til að kalla fram *siðferðilega speglun*. Hún minnir á að fóstur er ekki bara líffræðileg eining, heldur *barn í mótun*, með möguleika til að verða manneskja, með líf, tilfinningar og tengsl. Að afneita þessum möguleika er að afneita þeirri reisn sem flestir sjá í eigin börnum.

Þegar menn horfa á börn sín – sjá bros þeirra, hreyra rödd þeirra, skynja persónuleika þeirra – þá sjá þeir ekki bara einstaklinga. Þeir sjá *líf sem fékk að þroskast*. Sú staðreynd kallar á virðingu fyrir lífinu á öllum sínum stigum – áður en það hefur fengið tækifæri til að verða það sem það er í nýfæddu barni eða fullorðnum einstaklingi.

Kaflí 6

Söguleg fordæmi: Rómaveldi og Weimar-Þýskaland

Í lok Rómaveldis var lýst mikilli spillingu, siðferðislegri upplausn og menningarlegu rofi. History Rise bendir á að innri veikleiki — ekki aðeins ytri árásir — hafi leitt til falls þess ⁴

Við lok Rómaveldis var spilling orðin kerfisbundin og opinbert vald var misnotað í þágu valdamanna. Opinberir embættismenn nýttu stöðu sína til að græða á kostnað almennings, og fangelsiskerfið var notað sem kúgunartæki. Skattar voru misnotaðir, og traust almennings á yfirvöldum rofnaði.

Þegar vald verður „helgiregla“ sem má ekki gagnrýna, og þegar embættismenn eru hafnir yfir siðferðilegt aðhald, þá verður ríkið ekki lengur þjónn samfélagsins – heldur herra þess. Í slíkum aðstæðum er hnignun ekki aðeins hugsanleg – hún verður óumflýjanleg.

Sambærileg einkenni má greina í samtímanum, þar sem óljós réttlæting valdsins og afneitun á gagnsæi leiða til menningarlegrar og siðferðislegrar upplausnar.⁵

Sama má segja um Weimar-Þýskaland, þar sem menningarleg sundrung og afneitun á hefðbundnum gildum opnaði dyr fyrir öfgum og pólitískri ólgu. Hypermodern.org greinir hvernig pólitísk skautun og menningarlegt rof leiddu til uppgangs öfgahreyfinga. ⁶

⁴History Rise. „Corruption and the Fall of the Roman Empire.“ 2023.

⁵Kahn, Robert. „An Ill-Defined and Insidious Sacrosanctity.“ *Courthouse News*, 1. desember 2023.

⁶Hypermodern.org. „The Weimar Republic: Lessons on Political Polarization.“ 2022.

6.1 Samfélagið í dag: frá rótum til ruglings

Í samtímanum birtist hnignunin í formi hugmyndafræði sem afneitar náttúrulegum veruleika, t.d. með því að líta á kyn sem huglægt fyrirbæri, eða með því að réttlæta afsiðun og glundroða undir merkjum „fjölbreytileika“ og „umburðarlyndis“. Prindle Institute bendir á að siðferðisleg upplausn í samtímanum sé tengd afstæðishyggju og skorti á sameiginlegum gildum.⁷

⁷Prindle Institute for Ethics. „Why Is the World in Moral Decline?“ 2023.

Kaflí 7

Leiðir til úrbóta

- **Menntun og menningarvernd:** Styrkja menntakerfið með áherslu á tungumál, menningu og sögu þjóðarinnar til að auka vitund og virðingu fyrir arfleifðinni.
- **Samfélagsleg þátttaka:** Hvetja til virkrar þátttöku í samfélagslegum og pólitískum ferlum til að efla sjálfsmynd og samstöðu innan þjóðarinnar.
- **Fjölmiðla- og menningarsamstarf:** Styðja við fjölmiðla og menningarstofnanir sem vinna að því að varðveita og kynna tungumál og menningu, auk þess að efla gagnrýna umræðu.
- **Styrking staðbundinna samfélaga:** Styðja við staðbundin verkefni sem efla menningu og tungumál á svæðisbundnu stigi, til að byggja upp sjálfsmynd og samkennd.
- **Mikilvægi þess að viðurkenna hlutlægan veruleika:** Að viðurkenna hlutlægan veruleika, sérstaklega í vísindum, er grundvallaratriði fyrir skynsamlega ákvarðanatöku og þróun samfélagsins. Þar eiga stjórnvöld að móta ákveðna stefnu en ekki gerast undirleikarar í úrkynjuninni. Hlutlæg þekking byggir á sönnunum og rannsóknum, sem hjálpa til við að móta stefnu og lausnir á samfélagslegum vandamálum. Þegar samfélög hunsa hlutlægan veruleika, getur það leitt til ranghugmynda,⁸ skorts á skynsamlegri umræðu og menningarlegrar úrkynjunar. Jafnframt þarf að tryggja opna umræðu og fyrirbyggja að opinberar áróðursveitur, s.s. Ríkisútvarpið, geti einokað skoðanamyndun og haldið fram röngum fullyrðingum í nafni sannleika.
- **Öflug og víðtæk íslenskukennsla:** Til að varðveita íslenskuna og íslenska menningu er mikilvægt að innleiða öfluga íslenskukennslu í skólum á öllum stigum. Það felur í sér að

⁸Þar hafa stjórnvöld víða gengið á undan og haldið margskonar viltleysu á lofti, s.s. um meinta gagnsemi Covid-bóluefna, sem smám saman sýnir sig að vera glórulaus áróður.

þróa námskrár sem leggja áherslu á íslenska bókmenntir, sögu og menningu, auk þess að hvetja nemendur til að nota tungumálið í daglegu lífi. Með því að styrkja íslenskukennslu má auka vitund um mikilvægi tungumálsins og efla sjálfsmynd ungra einstaklinga sem hluta af íslensku samfélagi. Enginn á að geta útskrifast úr grunnskóla á Íslandi án þess að hafa góð tök á íslensku. Sá eða sú sem ekki er fær um að læra eigið móðurmál er ekkert líklegri til þess að læra önnur tungumál.

- **Stöðva úrkynjun innan þjóðkirkjunnar:** Leggja áherslu á að þjóðkirkjan haldi fast í kristin gildi og hefðir sem hafa mótað íslenskt samfélag í gegnum aldirnar. Tryggja þarf að starfsemi hennar endurspegli trúarlega og menningarlega arfleifð þjóðarinnar, með virðingu fyrir helgisiðum, siðfræði og trúarlegri menntun. Þannig má efla tengsl milli trúar, sjálfsmyndar og samfélagslegrar samheldni.

Íslenska tilheyrir indóevrópskri málaflokki og er hluti af germanskri grein hennar. Hún þróaðist úr fornnorrænu, sem var töluð af norrænum landnámsmönnum á 9. öld, og hefur varðveitt mörg einkenni fornfróðs, þar á meðal flókið beygingarkerfi og forna orðmyndun. Sem vestnorrænt mál á hún sér nánar skyldleika við færeysku og norsku, en hefur haldið betur í forn einkenni en flest önnur norræn mál. Sú varðveisla gerir íslenskuna að lykiltungumáli í rannsóknum á germönskum og norrænum málum.

Kaflí 8

Niðurstaða

Menningarleg hnignun er ekki aðeins fræðilegt hugtak — hún er raunveruleg þróun sem hefur áhrif á siðferði, menntun, fjölskyldur og samfélagsvitund. Þegar samfélög afneita náttúrulegum veruleika og hefðbundnum gildum, þá veikjast þau innanfrá. Það er ekki nægjanlegt að kenna um ytri áhrifum — hnignunin byrjar í hjarta menningarinnar.